



УДК 82.09:82-31 (575.2)



Г.Т. ОСУБЕКОВА  
G. T. OSUBEKOVA  
E.mail. ksucta@elcat.kg

**М.Ю. ЛЕРМОНТОВДУН “БИЗДИН ЗАМАНДЫН УУЛУ” РОМАНЫ  
А.ЖАКЫПБЕКОВДУН КОТОРМОСУНДА**

**РОМАН М.Ю.ЛЕРМОНТОВА “ГЕРОЙ НАШЕГО ВРЕМЕНИ” В ПЕРЕВОДЕ НА  
КЫРГЫЗСКИЙ ЯЗЫК А. ЖАКЫПБЕКОВА**

**ROMAN M.Yu. LERMONTOV "THE HERO OF OUR TIME" IN TRANSLATION TO  
KYRGYZ LANGUAGE A. ZHAKYPBEKOVA**

*Залкар жазуучу А. Жакыпбековдун котормочулук өнөрүндө өзгөчө орун ээлеп турган чыгарма – бул М.Ю.Лермонтовдун “Биздин замандын уулу” романы. Атактуу жазуучунун романын которуу ишин жазуучу бир топ психологиялык, чыгармачылык толгонуулардан, даярдыктан өткөндөн кийин колго алган. Алгач романды экинчи курста жүргөндө окуп, катуу таасирленет.*

**Чечүүчү сөздөр:** жазуучу, котормо, повесть, роман, пейзаж, окуя, каарман, психологиялык кырдаал.

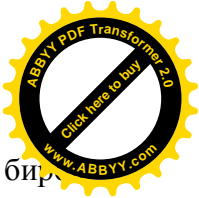
*В переводческом творчестве выдающегося писателя А.Жакыпбекова произведение, занимающее особое место – это перевод романа “Герой нашего времени” писателя – классика М.Ю.Лермонтова. Писатель взялся за перевод романа знаменитого писателя после многих психологических, творческих размышлений, прохождения подготовки. Впервые он прочитал роман на втором курсе и был сильно впечатлен.*

**Ключевые слова:** писатель, перевод, повесть, роман, пейзаж, событие, герой, психологическое обстоятельство.

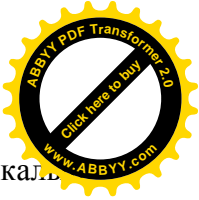
*In the translation work of famous writer A. Zhakypbekov, translation of the novel “A Hero of Our Time” written by the writer-classicist M.Yu. Lermontov, occupies a special place. The writer started to translate the novel of the famous writer after many psychological, creative contemplation, and preparation. For the first time he read the novel in the second year of study and he was very impressed.*

**Key words:** writer, translation, a short novel, novel, landscape, event, hero psychological, circumstance.

А.Жакыпбековдун котормосундагы М.Ю.Лермонтовдун “Биздин замандын уулу” романы 1970-жылы “Мектеп” басмасынан өзүнчө китеп болуп жарык көрдү. Буга чейин роман Д.Абдылдаевдин котормосунда 1951-жылы жакшы эле көп нуска менен (8600) жарык көрүп, окурмандарга тартууланган. Ошого карабастан А.Жакыпбеков бул чыгарманы кайрадан которууну колго алып отурат. Бүткөн ишти кайрадан колго алуу идеясы демейде ошол бүткөн иштин сапатына ыраазы болбогондуктан келип чыгат. Ырас, кээде чыгармачылык жарышка түшүү максатында да кайрадан которуу иштери колго алынган учурлар болот. Д.Абдылдаевдин М.Ю.Лермонтовдун “Биздин замандын кишиси”, Н.Г.Чернышевскийдин “Эмне кылуу керек?” романдарынын котормолору элүүнчү жылдары эле кыргыздын белгилүү котормочусу С.Бектурсунов тарабынан сынга алынган. Ал өзүнүн “Котормодогу формализмге каршы” (“Советтик Кыргызстан”, 1955, №9.) аттуу макаласында “Реалист котормочу автордун оюн туура берүүгө тырышат. Пейзаж, буюмдардын формасы, каармандардын кебете-кейпи, автордун окуяларга, каармандардын турмушка кандай мамиле кылганы – ушунун баарын котормочу тексттин ариптеринин негизинде эмес, анын мааниси менен духунун негизинде терең ойлоп, угуп, көрүп турушу керек... Формалист котормочу үчүн баары бир, ага арип гана керек. Ал –



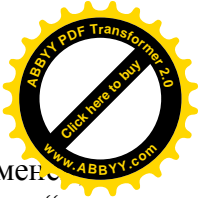
операны көрүп, угуп отуруп, оюндун маанисин да, музыкасын да түшүнбөй калган, бир театрда нече саат отурганын, канча киши болгонун билген көрүүчүгө окшойт” деп көркөм котормодогу принциптер, асыресе, андагы реалисттик принциптин мааниси, артыкчылыгы жөнүндө кеңири сөз кылып келип, андан ары учурдагы котормолор жөнүндө конкреттүү сөзгө өтөт. С.Бектурсунов Д.Абдылдаевдин котормолору туурасында айтканда, романдарда котормочу орусча да, кыргызча да начар билгендиктен көптөгөн сүйлөмдөр, ой келкилери, фразеологизмдер бурмаланып которулганын белгилейт. Д.Абдылдаевдин котормосун таптакыр эле колдон түшкөн жараксыз котормо деп айткандан алыспыз. Анда да онунан чыккан, жакшы деңгээлде которулган эпизоддор, бөлүмдөр бар. Өзгөчө романдын биринчи “Бэла” аттуу бөлүгү бир топ чыйрак которулган. Башка бөлүмдөргө салыштырмалуу биринчи бөлүмгө котормочу (балким редактор да) көп күч жумшагандыгы көрүнүп турат. Бирок, ушул бөлүмдү дагы А.Жакыпбековдун котормосуна салыштырмалуу болгону сөзмө-сөз (буквальный) котормонун жакшы деңгээлде иштелген үлгүсү катары гана баалашка болот. Мисалга кайрылалы. М.Ю.Лермонтовдо “Еще, признаться, меня вот что печалит: она перед смертью ни разу не вспомнила обо мне; а кажется, я ее любил как отец... ну, да бог ее простит!.. И вправду молвить: что ж я такое, чтоб обо мне вспоминать перед смертью? Только что она испила воды, как ей стало легче, а минуты через три она скончалась. Приложили зеркало к губам – гладко!.. Я вывел Печорина вон из комнаты, и мы пошли, но крепостной вал; долго мы ходили взад и вперед рядом, не говоря ни слова, загнув руки за спину; его лицо ничего не выражало особенного, и мне стало досадно: я бы на его месте умер с горя. – Наконец он сел на землю, в тени, и начал что-то чертить палочкой на песке. Я, знаете, больше для приличия, хотел утешить его, начал говорить; он поднял голову и засмеялся. У меня мороз пробежал по коже от этого смеха... Я пошел заказывать гроб. Признаться, я честно для развлечения занялся этим.” Д.Абдылдаевде: “Чынын айтсам, менин көңүлүмдө бир нерсе катуу сакталып калды; ал өлөр алдында мени бир жолу да эсине алган жок; мен аны өз атасындай эле жакшы көрөр элем... Ооба, кудай аны кечирсин! Чынын айтканда өлөрүнүн алдында эсине алгандай, мен ага ким элем? Сууну ичкенден кийин ага бир аз жеңил болуп калды, үч минута өткөндөн кийин Бэла жан берди. Эрдине күзгү коюп көрдүк – эч белги жок! Мен Печоринди бөлмөдөн чыгарып алып кеттим, биз сепилдин кыр жагына бардык; бири-бирибизге сөз катпастан колубузду аркабызга алып, аркы-терки басып узакка жүрдүк; анын бешенесинен эч кандай бөтөнчө өзгөрүш көрүнбөдү: анын мунусуна катуу ренжидим: эгер мен анын ордунда болсом күйүттөн өлөр элем. Акырында ал келди да, көлөкөгө олтуруп, колундагы чыбыгы менен кумдун үстүнө алда немнени сызгылай баштады. Анын көңүлүн көтөрүү үчүн ар нерсени айта баштадым; ал башын көтөрдү да, күлүп жиберди... Бул күлкү менин денеме муздак суу сепкендей болду. Мен көр каздырууга кеттим. Чынын айтсам мен бул иш менен бир аз көңүл көтөрүү үчүн гана байланыштым.” Ушул эле эпизод А.Жакыпбековдо: “Анан, ыймандай сырымды айтсам, бир нерсеге капа болдум: көз жумуп баратканда, мени эч бир эскерип койбоду, бечара. Мен аны өз кызымдай көрчү эмес белем... Мейли, кудай өзү кечирсин!.. Анан калса, өлөр алдында эскергидей мен ага ким эле дейм да?.. Сууну ичер замат Бэла оңоло түштү да, анан үч мүнөттөн соң жүрүп кете берди. Эринине күзгүнү коюп көрсөк, мурункусундай эле жалтырап, тыноо буусу жок. Мен Печоринди ээрчитип чыгып кеттим. Экөөбүз чептин жалына бардык. Колубузду артка алып, үн катышпай көпкө аркы-терки басып жүрдүк. Мисирейип өңүндө бир өзгөрүш жок, аны көрүп мен өзүмчө кейидим: анын ордунда болсом мен кайгыдан эле өлүп калмакмын. Бир оокумда ал көлөкө жерге отурду да, чыбык менен жер чиймелей кетти. Сыпайкерчилик үчүн мен көңүл улап, кайрат айта баштадым эле, ал башын көтөрдү да, күлүп койду... Аза боюм дүркүрөдү... Табыт жасатайын деп кетип калдым. Чынын айтсам, көңүл алаксытуу үчүн ушул ишти өзүмө алдым” (44-45-беттер). Келтирилген эпизоддо курч психологиялык кырдаал чагылдырылган. Ушундай курч психологиялык кырдаалдарды, каармандардын мүнөз өзгөчөлүктөрүнө тийиштүү психологиялык нюанстарды берүүдө Д.Абдылдаевдин бир топ



чабалдыгы анын котормосун оригинал менен салыштырып көргөндө эле апачык байкалы калат. Ал эми аны А.Жакыпбековдун котормосу менен салыштыра келгенде, Жакыпбековдун каармандардын жан дүйнөсүндөгү кылт эткен кубулушту илгиртпей туюп, ар бир сөзгө көркөм чыгарманын образдык системасын уюштуруучу, идеялык-көркөмдүк мазмунду түзүүчү негизги элемент катары комплекстүү мамиле жасай билген чеберчилиги да көзгө даана көрүнөт. А.Жакыпбековдун котормосунда баш каарман Печориндин кызык кыялдардын кырмызы туманынын аркасында кандай нерсе жатканын алыстан эле көрүп-туюп алчу зирек жана акылдуу жаралган табиятынан улам жедеп көп нерсеге сезими мокоп, салкын карап, кексе тарткан мүнөзү менен табиятынан ак көңүл, жапакеч жаралган Максим Максимычтын образы оригиналдын өзүндөгүдөй так которулган (Ооба, сөз да, сүйлөм да, ой да эмес, образ так которулган!). Бэланын аянычтуу өлүмүнөн кийинки Печориндин абалына жазуучунун образ-мүнөзү түзүү көркөм концепциясына жараша “анын бешенесинен эч кандай бөтөнчө өзгөрүш көрүнбөдү” дегенге караганда, “*мисирейип өңүндө бир өзгөрүш жок*” деген, сыпайгерчилик үчүн айтылган кайрат сөзгө “*күлүп жибергенге*” караганда “*күлүп койгон*” көбүрөөк ылайык келет. Печориндин мындай абалына ак көңүл Максим Максимычтын “*иренжигенине*” караганда “*кейигени*” туура жана ал табыт жасатуу ишине “*көңүл көтөрүш*” үчүн эмес, “*көңүл алаксытыш*” үчүн киришип жатат ж.б. Көркөм чыгарма өзү жаратылган тилдин табияты менен ажырагыс байланышкан, аны ошол чөйрөдөн оңой гана үзүп алып, башка тилдин кыртышына көчүрө коюуга эч мүмкүн эмес. Которууда тилдердин ортосундагы айырмачылыктарга жараша айрым образдык-ассоциациялык байланыштар, речтик обороттор, фразеологиялык бирдиктер бузулуп, которулган тилдин табиятына ылайык жаңы элементтер пайда болушу мүмкүн. Чыгарма жаңы, башка улуттук, социалдыктарыхый чөйрөдө кайрадан төрөлүш үчүн котормонун автору оригиналдын автору башынан кечирген чыгармачылык процесстин көбүн кайрадан өз башынан кечирип чыгышы керек. Ошондо гана толук кандуу, жандуу жаңы чыгарма (котормо) жаралат. Романдын “Максим Максимыч” аттуу бөлүгүндөгү Печорин менен Максим Максимычтын бир топ жылдан кийин көрүшкөндөгүсү:

– Унутуп!.. – күңкүлдөдү ал, – мен го унутпай эле жүрөм... жолуңуз болсун!.. сиз менен ушундай жолугушабыз деп ойлогон эмес элем.

– *Коюңузчу, жарыктык!* – Печорин аны кыса кучактады. – Мен баягы эле Печорин эмесминби? Кантели?.. Ар кимдин жолу өзүнчө... Дагы көрүшөбүзбү, кудай билет!..” (57-бет) “Жарыктык” – кыргыздардын улгайган адамдарга карата эркелетүү, кайрылуу иретинде колдончу, башка тилге так которулбай турган сөздөрүнүн бири. Бул сөздү А. Жакыпбеков Печориндин Максим Максимычка карата “Ну полно, полно” деген сөздөрүнө эквивалент катары алган жана абдан орундуу чыккан. Д. Абдылдаев бул кайрылууну сөзмө-сөз “Жетет, болду!” деп которуп койгон. Натыйжада диалог өзүнүн эмоционалдык-экспрессивдик касиетинен эле кол жууп калбастан, котормо адрестелген кыргыз окурмандары үчүн угуму жактан копол, супсак, жасалма чыгып калган. Ушундай эле көрүнүштү романдын “Тамань” аттуу бөлүгүнөн учуратабыз. Каарманыбыз Печорин өзү айтмакчы, ал “честный контрабандисттердин” бейпил чөйрөсүнө капыстан аралашып калып, алардын тынч турмушун бузат. Печориндин жергиликтүү бийликке айтып коюшунан корккон Янко жер которуп кетип жатып өзүнүн өнөктөшү сокур жетимге бир топ нерселерди табыштайт. Алардын ичинде өзү менен алып кетип жаткан кыздын энеси жөнүндө: “... – После некоторого молчания Янко продолжал: – Она поедет со мною; ее нельзя здесь оставаться, а старухе скажи, что дескать, пора умирать, зажилаась, надо знать и честь... Нас же больше не увидит” (50-бет). Бул сөздөрдү Д.Абдылдаев демейдегисиндей эле сөзмө-сөз “... ал эми кемпирге мындай де, жашоо жетишет, өлүүгө убакты жетти, ар намысын да билиш керек” деп которот. Бу жерде сөздөр кыргызча туура которулган менен сүйлөм кыргызча эмес. Кыргыздар минтип сүйлөбөйт, сүйлөшпөйт, минтип ойлонбойт дагы. Д.Абдылдаевдин котормосундагы сөздөр сүйлөм катары келегей уюмак түгүл, таптакыр уубай калган. Ал эми А.Жакыпбеков которууга кыйынчылык



туудурган бул “бөгөттү” оңой эле алып салып, оригиналдагы маанини өз мааниси менен башкача айтканда стилдик ыңгайын кошо сактоо менен жөпжөнөкөй которуп койгон. “ – Кызды ала кетем. Биерде калышы болбойт. Кемпирге болсо айтып кой, жашаарын жашады, ашаарын ашады, ынсап керек, өлбөйбү де. Бизди кайра көрбөйт ал”. М.Ю. Лермонтовдун “Биздин замандын каарманы” романы орус адабиятында эле эмес, дүйнөлүк адабияттын тандалган асыл берметтеринин бири. Романдан айкын көрүнүп турган жазуучунун мыкты сүрөткерлик чеберчилиги, жазуучунун стилинин кынтыксыздыгы, баяндоонун тактыгы, жөнөкөйлүгү, ой сыйымдуулугу көркөм сөздүн далай “мен-мен” деген көзөлдөрүн тамшантып, таң калтырган. “Биз Гоголдун “Шинелинен” өсүп чыкканбыз” деп далай жазуучулар сыймык менен өзүнө устат катары атаган Н.В.Гоголь Лермонтовдун бул чыгармасы жөнүндө: “Никто еще не писал у нас такую правильною, прекрасною и благоуханною прозой” деп тамшанса, И.С.Тургенев: “... Из Пушкина целиком выработался Лермонтов, та же сжатость, точность и простота...” деп ыраазы болот. Ал эми көркөм деталь, каражаттарды пайдаланууда абдан үнөмдүүлүгү, сараңдыгы деп койсок да болот, аптекардын таразасындай тактыгы менен алдына жазуучу чыгарбаган А.П.Чехов романдын автору жөнүндө: “Не могу понять, как мог он, будучи мальчиком сделать это. Вот бы написать такую вещь да еще водевиль хороший, тогда бы и умереть можно!”<sup>1</sup> деп таңгалат. Мына ушундай чыгарманы которуу иши эки эсе жооптуу иш. Биресе Лермонтовдун керемет чыгармасына суктанып, биресе А.Жакыпбековдун котормочулук чеберчилигине ыраазы болуп, сыймыктанып мисалдарды келтире берүү жагымдуу бирок, чексиз иш. Замандаштары, кесиптештери суктангандай эле М.Ю.Лермонтов сөз менен тарткан сүрөт, мейли ал каармандын портретиби, мейли ал пейзаждык бир көрүнүшпү, же психологиялык моментпи же каармандын жан дүйнө философиясын баяндаган ой-санаабы – бардыгы ташка тамга баскандай так, элестүү, жандуу, динамикалуу.

### Адабияттар тизмеси

1. Акматалиев А.А. Тандалган чыгармалар жыйнагы [Текст]: Адабият таануу/ Т.2. // А.А.Акматалиев. - Б.: Шам, 1998. - 424 б.
  2. Гинзбург Л. О литературном герое [Текст] / Л.Гинзбург. – Л.: Советский писатель, 1977. – 443 с.
  3. Лайлиева И.Ж. Интернациональный фактор и психологизм современной киргизской прозы [Текст] / И.Ж.Лайлиева. – Ф.: Илим,1983. –146 с.
  4. Лермонтов М.Ю. Герой нашего времени [Текст] / М.Ю.Лермонтов. – М.:1962, - 201с.
  5. Лермонтов М.Ю. Биздин замандын кишиси [Текст]: Роман / М.Ю. Лермонтов. – Ф.:1951. – 166 б.
  6. Лермонтов М.Ю.Биздин замандын уулу [Текст] / М.Ю.Лермонтов // Которгон А. Жакыпбеков. – Ф.: 1970. – 188 б.
-